

УДК 1:33(342.1)

Т. П. Глушко

докторант кафедри філософії

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,

кандидат філософських наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА НАЦІЯ ЯК ПРОДУЦЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Закрытыя дзвері адкрыюцца, стоіт нам изу-
чыць патрэбнасці сучаснасці,
наіменее удзволенавыя.*

С. Лем

У сістэмі сучасных даследаванняў такога феномена, як нацыя, досыць новаторскаю і надзвычайна прадуктыўнаю, на наш погляд, ёсць кропка зору, згодна з якой нацыя як з'явішча сфармувалася здебільша пад уплывам эканамічных аспектаў жыццядзейнасці супольства, зокрема, суттэвым чыннікам іі фармування став феномен капіталізму. Такий падыхід дазваляе выокреміць малодаследаваныя аспекты феноменаў нацыі й нацыяналізму та больш дэталёва прааналізаваць сучасныя вымяры апошняга, у тому лісьці звярнуць увагу на эканамічныя вектары нацыянальнай ідэнтычнасці як супольства, так і грамадзяна.

Одним із даследаванняў, якія дотрымуюцца такога погляду, ёсць сучасны амерыканскі аналітык нацыяналізму К. Калхун. Він наголашуе, што ў працэсе фармування такіх сацыяльных утварэнняў, як нацыі, непасрэдна ўдзельнічалі эканамічныя аспекты ўзаемадзейнасці грамадзян, аджэ «нацыя стала ўнутрышнім рынком, іншыя нацыі сталі міжнароднымі канкурэнтамі або кліентамі» [2, с. 227]. Е. Сміт гаворыць: «Будзь-які культурны элемент можа функцыянаваць як дыакретычны знак або пазначка нацыі» [6, с. 208], у тому крытэрыю нацыянальнай ідэнтычнасці цэлым можа быць прыналежнасць да таго ці іншага сацыяльна-эканамічнага прастору, асабліва калі такая эканамічная сістэма ёсць сацыяльна прадуктыўна.

За высьновкамі К. Калхуна, адкрыты патацыял нацыяналізму раскрываецца, зокрема, у яго здатнасці «не лісьце прасуваті старыя солідарнасці, а й ствараваць новыя» [2, с. 238]. Цэлым заканамерна, што ў умовах *raх есопотісана* фармування такіх новых солідарнасцяў адбываецца ў межах пошуку й рэалізацыі стратэгіяў эканамічнага нацыяналізму, а аджэ, ідэя солідарнасці фармуецца наваколлі эканамічных інтэрасаў супольстваў/нацыяў, улісьваючы іх у кантэкст глабальных ператварэнняў. З огляду на тэ, што мова йдэ пра феномен эканамічнай нацыі, прадвіднаю галузьню аналізу такога феномена цэлым заканамерна стае філосафія эканамікі.

Така філосафія на сьгодні ёсць важным тэарэтычна-практычным засабам як арганізацыі сацыяльна-эканамічнага прастору, так і яго прадуктыў-

наго аналізу, у тому можа функцыянаваць тажэ як сацыяльна тэхналогія, прыдатна для вызначэння мэтаў і напрамаў фармування эканамічнай нацыі. З кропка зору філосафска-эканамічнага аналізу сучасна нацыя цэлым дацільна пазіцыянаваць як адкрыту эканамічную сістэму, што прадукуюць як власны эканамічны інтэрасы, так і стратэгіі іх уввараджэння й узгоджэння з эканамічнымі інтэрасамі іншых нацыяў та транснацыянальных карпарацыяў.

У цьому аспекці не менш дорэчна аналізаваць ў кантэксты мэтафара велікай «шахавой дошкі» геаэканамічную стратэгію развітку будзь-якой нацыі ў умовах сучаснага глабалізаванага сьвіту, ніж іі геапалітычную стратэгію. Стратэгія развітку сацыяльна-эканамічнага прастору ў умовах глабальнай цывілізацыі мае враховуваті досыць значную кількісць чыннікаў. Сьгодні вжэ недастатна ствараць сістэму эканамічнага пратэктанізму, піднявши мита на уввезэння імпартных тавараў. Від такоі «стратэгіі» краіна можа понесці значны збыткі, што прыводзіць да прадуктыўнасці суто пратэктанісцкага підходу, аджэ зворотны эканамічны эффект із боку краін-імпартэраў можа выявіцца досыць рэзанансным.

У тому сучасны рэаліі дійсна маюць мадіфікаваць наше уявлэння пра сутнісць нацыі й нацыяналізму, асабліва ў іх эканамічным аспекці. На наше перакананьня, ідэя эканамічнай нацыі на сьгодні ёсць повноціннаю альтэрнатываю ідэі палітычнай нацыі, асабліва з огляду на тэ, што ў працэсе фармування самадостатна палітычнай нацыі на фоні паліэтычнага супольства не апошняю роль відіграюць эканамічныя чынныкі. Да таго ж варта все-тажэ не забываць адну з прадвідных тез класічнага марксізму, згодна з якой эканамічны базіс відіграе прадвідну, асновопалажну роль у фармуванні палітычнай надбудовы. На рівні сацыяльнай практыкі спростуваті цю тезу ще нікому не вдавалася. Саме у тому ідэя нацыі як эканамічнага феномена, на нашу думку, ёсць больш прадуктыўнаю з пазіцыяў сацыяльна-практычнай дацільнасці.

Р. Шарма, адін із прадвідных амерыканскіх даследаванняў інвэстыцыйнага клімату, якія здійсниў сістэмны канпаратывны аналіз патацыялу сучасных нацыянальных эканамічных сістэм, наголашуе: «Між палітычнаю сістэмаю та эканамічным зростанням не мае чіткага ўзаемозв'язку <...> справа не ў тыпі эканамічнай сістэмы, а ў міры іі стабільнасці, у тому, наскількі лідэры, якія керуюць, разбіраюцца ў базавых прынцыпах

економічних реформ. <...> Успішна економіка, як правило, означає успішну політику» [7, с. 264–265, 274]. Відповідно, провідне місце в розвитку країни в сучасних умовах посідає не вибір базової політичної ідеології, а чітке бачення напряму реформування економічної системи для її подальшого ефективного включення в глобалізаційний контекст задля продуктивного розвитку як самої цієї системи, так і глобальної економіки в цілому.

Водночас процес формування економічної нації передбачає врахування досить значної кількості аспектів. Так, варто зважати як на соціопсихологічні, так і на культурні особливості суспільства, що робить процес такого націоформування більш складним, проте досить потужним за рівнем ефективності. На наше переконання, саме етап формування економічної національної ідентичності є важливим аспектом становлення нації як завершеного структурного утворення. Адже саме цей рівень національної свідомості уможлиблює (у межах логіки класичного марксизму) становлення такого феномена, як соціально-політична ідентичність громадянина.

До того ж подібний ракурс аналізу дозволяє нам підійти до визначення сутнісних проявів нації не з позицій метафізики, що превалювали у філософській думці минулого століття, а з позицій феноменологічного аналізу нації. Відповідно, ми маємо поставити питання не про те, що таке нація, а як нація можлива. І тоді ми дійсно маємо зауважити, що жодна нація як така не є можливою насамперед без системи соціально-економічних відносин і процесів, які уможлиблюють політичну взаємодію в межах такої економічно орієнтованої спільноти.

Таким чином, національна ідентичність постає як масове усвідомлення приналежності до конкретної соціально-економічної структури, тобто економічної спільноти, що продукує відповідні принципи економічного життя на чітко означеній території незалежно від кількості етносів, які її населяють. Конституювання національної ідентичності вимагає також пошуку механізмів формування спільних економічних цінностей, адже узгоджений економічний інтерес є суттєвим чинником соціальної консолідації й співробітництва, саме тому «національні ідентичності стають життєво важливими категоріями» [2, с. 230]. Водночас варто враховувати думку Н. Пеллагеші: «Національна ідентичність не є сталим утворенням, оскільки <...> як і будь-який інший тип колективних ідентичностей, вона трансформується відповідно зі зміною соціокультурних процесів» [3, с. 401].

У такий спосіб і соціально-економічна ідентичність нації буде відзначатися ефективністю господарських процесів, що відбуваються в її межах. А власне процес формування економічної

нації буде безпосередньо пов'язаним із присутністю громадянського суспільства, а отже, активного середнього класу, який, як правило, є продуцентом ефективних перетворень в економічному середовищі. У разі ж непродуктивності економічної системи суспільства національна соціально-економічна ідентичність конститується на рівні громадянського суспільства в негативному ціннісно-смысловому аспекті.

Таким чином, не лише ідейне наповнення економічного націоналізму, а й результати його практичної реалізації дозволяють визначити перспективи щодо можливостей формування феномена економічної нації на теренах тієї чи іншої країни та окреслити напрями продуктивної трансформації її економічної системи. На наше переконання, сучасна українська нація за умови забезпечення відповідних умов та обставин може відбутись як нація економічна в результаті модернізаційних процесів в економічній культурі, а отже, і національній економічній системі як такій.

Так, одним із важливих конструктивних кроків у напрямі формування ефективної економічної нації, як зазначає Р. Шарма, є «фонд національного добробуту, що працює за так званим принципом Сантьяго – міжнародним стандартом, призначеним для підвищення професіоналізму управління цим усе популярнішим у світі інвестиційним інструментом, щоб він не ставав джерелом досягнення політичних цілей та особистої наживи для можновладців» [7, с. 282–283]. Саме такий стратегічний крок, на наше переконання, дозволить не лише ефективно забезпечувати розвиток основних засад соціально-економічного прогресу суспільства на противагу збагаченню окремих його представників за рахунок бюджетних коштів, а й отримати доступ до нових джерел економічного зростання за допомогою формування відповідного соціального капіталу та інвестиційної довіри до країни на міжнародній арені.

Стабілізація саме такого економічного габітусу, що, на жаль, поки що не притаманний сучасному українському суспільству (у сфері як фінансового менеджменту, так і економічної культури в цілому), дозволить забезпечити потужний розвиток національної економічної системи. Однак точкою відліку в умовах фінансової цивілізації має стати саме фінансовий менеджмент, орієнтований на стратегічне управління фінансами країни з урахуванням її довгострокових інтересів і перспектив. У цьому разі варто також наголосити на потребі вдосконалення й модернізації сучасної економічної освіти на пострадянському просторі в напрямі розгалуження її міждисциплінарних зв'язків.

Вважаємо, що саме такий напрям трансформації економічної освіти сприятиме більш швидкому формуванню й утвердженню економічної нації, адже тоді сучасний капіталізм не лише буде функ-

ціонувати в нашій країні у формі фінансизму, а й орієнтуватиметься на ціннісні настанови економічного поступу суспільства/нації в цілому. Така трансформація професійного світогляду економістів-практиків дозволить суттєво знизити рівень корупції в суспільстві та створити принципово нові умови його соціально-економічного розвитку. Р. Шарма наголошує: «Деякі нації <...> навчалися витрачати гроші з розумом, інвестуючи в освіту, комунікації та транспортні системи, без яких неможливо підвищити продуктивність, оскільки саме вони здатні забезпечити високі темпи зростання за низького рівня інфляції» [7, с. 21].

Створити умови для формування й продуктивного розвитку економічної нації може досягнення ментальної соціально-економічної єдності в країні та узгодження економічних інтересів суспільної еліти з економічними інтересами суспільства в цілому. Крім того, наявність творчої енергії, що ґрунтується на ґрунтовній освіті та потужній мотивації, здатна забезпечити інноваційність економічного поступу нації, що дозволяє позиціонувати останню в сучасних умовах як соціально-економічну асоціацію в системі глобального капіталізму. Тобто надзвичайно важливу роль у процесі формування економічної нації відіграє якість людського капіталу, що позиціонує освіту як надзвичайно значимий ресурс.

Головним завданням для досягнення ефективності національної економічної системи в умовах сучасної глобальної економіки є стабілізація боргів та інфляції, а також розвиток зовнішньої торгівлі й залучення інвестицій [7] з урахуванням синергетичної природи суспільства в цілому та його економічної системи зокрема. Р. Шарма зауважує: «Економічні системи <...> знаходяться в постійному русі, у різних країнах діють різні правила, що залежать від реальних обставин, які постійно змінюються» [7, с. 31]. Це вимагає перманентного вдумливого аналізу економічної ситуації в інших країнах із метою ефективного включення у взаємодію на глобальній економічній арені.

Складність формування повноцінної економічної нації в актуальних умовах українського суспільства визначається відсутністю розмежування політичної та економічної сфер діяльності. У цьому плані наша країна є надзвичайно близькою до структурних показників сусідньої Росії, характеризуючи яку, Р. Шарма відзначив, що «криміналізація політики, зв'язки між урядом і бізнесом неухильно зміцнюються, що заважає появі в країні дійсної підприємницької культури» [7, с. 98], а отже, і середнього класу, без якого неможливо сформувати економічну націю.

Саме тому максимально скористатися перевагами економічної глобалізації, на наше переконання, можна лише за умови створення й підтримки більш продуктивної економічної культури

суспільства зі складною структурою та результативними показниками. Для цього національна економічна культура має бути конкурентоспроможною, чітко виокремлювати власні гео економічні переваги та найбільш перспективні сектори, розвиток яких може дати ефект швидкого економічного зростання нації.

Структурно стратегічними векторами поряд із паралельним удосконаленням інфраструктури цілком можуть стати такі: орієнтований на високоякісну продукцію агрокомплекс, розвиток територій, придатних для внутрішнього й зовнішнього туризму, упровадження конкурентоздатного автомобілебудування (наприклад, електрокарів), унікальних продуктів у галузі інформаційних технологій та науково-технічних розробок. Важливим вектором може стати також пошук нових стратегій екобезпечного економічного поступу з урахуванням екологічних потреб планети. Новаційні розробки в цій галузі в разі їх продуктивності можуть набути глобальної стратегічної значимості.

Саме в такому практичному руслі цілком реально реалізувати основну ідею політичної економії, яка, за переконанням Ж.-Ж. Руссо, має орієнтуватися на досягнення спільного блага [4], тобто загальнонаціонального, а не індивідуального, що є досить близьким до уявлення Арістотеля про сутність не лише економічних, а й усіх інших суспільних процесів як таких [1]. З огляду на це ключовим завданням у такому контексті стає остаточне подолання короткочасного економічного мислення й усіх його негативних наслідків на загальнонаціональному рівні та формування української економічної нації як глобально значимого гравця в принципово нових, креативно орієнтованих напрямках економічного прогресу сучасної цивілізації.

Вважаємо, що довгострокові стратегічні рішення на основі інноваційного підходу до подальшого розвитку національної економіки й визначення головних економічних цілей нації формуватимуть відповідні ідентифікатори на рівні взаємодії соціальних груп та індивідів. При цьому не варто забувати, що «величезні закордонні позики – зовсім не кращий спосіб забезпечення швидкого зростання в країні», як зауважує Р. Шарма [7, с. 216]. Тому надзвичайно важливо максимально продуктивно використовувати такі позики та якнайшвидше їх повертати, що цілком можливо за умови викорінення феномена клептократії в сучасній українській економіці, реалізація чого все ще потребує титанічних зусиль із боку громадянського суспільства.

Як уже зазначалося, суттєву перевагу в напрямі формування економічної нації надає створення потужної освітньої політики, орієнтованої на підвищення рівня ефективності всіх напрямів освіти та забезпечення формування відповідних

практичних навичок у процесі її здобуття, оскільки приєднатися до глобальної економіки заважає відсутність професійних навичок [7, с. 239]. Тому саме високий рівень грамотності й компетентності населення здатний створити такий рівень людського капіталу, який буде не просто достатнім для ефективного залучення до процесів глобальної економічної системи, а й дозволить зайняти в ній значимі позиції.

Status quo сучасної України згідно з показниками економічного зростання, на жаль, дозволяє розташувати її на загальній шкалі в межах параметрів «четвертого світу» та закріпити за нею статус «межового ринку», тобто такого, що *de jure* вважається відкритим для іноземних інвесторів, проте *de facto* не дотримується традиційних ринкових правил [7]. Таким чином, нашу країну досить тяжко позиціонувати як країну з ринком, що перебуває на стадії розвитку, проте лише як країну з межовим ринком.

Однак у цій ситуації є свої переваги, адже, як стверджує Р. Шарма, цілком імовірно, що саме «на прикордонних ринках світ швидше за все стане свідком найбільш стрімкого зростання наступного десятиліття» [7, с. 253]. Хоча в нашій ситуації, враховуючи фінансові наслідки війни з Росією, відродження економіки й досягнення відчутних результатів її зростання вимагатиме потужної синергійної консолідації зусиль як колективних, так і індивідуальних суб'єктів економічної діяльності. Вважаємо, що інтеграція зусиль у напрямі реалізації структурно продуманих економічних реформ з урахуванням усіх переваг географічного положення країни дозволить об'єднати в єдине ціле економічну та психологічну складові суспільної свідомості, здійснити відповідний вплив на політичну свідомість сучасної еліти.

Трансформація існуючого економічного габітусу та формування креативного виробничого сектора національної економіки з огляду на зазначені точки економічного зростання українського суспільства дозволять, на нашу думку, віднайти шлях формування не межового, а продуктивного відкритого ринку, можливо, з деякими елементами регулювання й протекціонізму, спрямованого на реалізацію національних економічних інтересів. На жаль, в умовах нашої країни мова має йти навіть не стільки про реформи, скільки про економічну революцію. Д. Сенор зазначає: «Реформи – це коли ви змінюєте політику уряду, а революція – це коли ви змінюєте спосіб мислення всієї держави» [5, с. 219].

Споживацьке ставлення до територій із потужною ресурсною базою, що домінувало в економічному світогляді «елітних» груп населення протягом останніх двох десятиліть, сьогодні дійсно потребує повної анігіляції, перетворення на принципово нові стратегії економічного мислення та економіч-

ної поведінки. Тому йдеться швидше про потребу революційних трансформацій в економічній свідомості суспільства, щоб це суспільство могло претендувати на статус повноцінної економічної нації в умовах сучасного глобалізованого світу.

Отже, формування економічної нації передбачає вивчення найменш забезпечених потреб сучасної глобальної економічної системи та реалізацію стратегії розвитку інноваційних підходів у тих сферах економічного поступу, які ці потреби відображають. Тому йдеться також про вимогу якісної переорієнтації освітніх процесів щодо спрямування й розвитку людського капіталу суспільства в напрямі найбільш ефективного його пристосування до відповідних трансформацій. Реалізація саме такої стратегії сприятиме формуванню ефективної соціальної ідентичності громадянського суспільства як ініціатора й репрезентатора відповідної економічної культури, що є основою формування стабільної національної економічної системи з високим рівнем продуктивності.

Література

1. Аристотель. Політика / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 4. – 1983. – С. 375–644.
2. Калхун К. Национализм / К. Калхун ; пер. с англ. А. Смирнова. – М. : ИД «Территория будущего», 2006. – 288 с.
3. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації : [монографія] / Н. Пелагеша. – К. : НІСД, 2008. – 288 с.
4. Руссо Ж.-Ж. О политической экономии / Ж.-Ж. Руссо // Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре : сб. трактатов / Ж.-Ж. Руссо. – пер с фр. – М. : Канон-Пресс-Ц, 2000. – С. 151–194.
5. Сенор Д. Нація умних людей: история израильского экономического чуда / Д. Сенор, С. Сингер ; пер. с англ. Д. Стороженко. – 2-е изд., доп. – М. : Карьера Пресс, 2012. – 336 с.
6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт ; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 278 с.
7. Шарма Р. Прорывные экономики: в поисках следующего экономического чуда / Р. Шарма ; пер. с англ. О. Медведь. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 352 с.

Анотація

Глушко Т. П. Економічна нація як продуцент ефективної соціальної ідентичності. – Стаття.

У статті запропоновано аналіз концепту економічної нації як рівноцінної альтернативи поняттю політичної нації. Автор обґрунтовує доцільність оперування таким концептом та пропонує власне бачення аспектів його реалізації в соціально-економічній практиці. Стверджується, що становлення економічної нації сприяє повноцінному включенню суспільства в глобальну економічну систему та формує умови для ефективної соціальної ідентичності. Обґрунтовано, що формування економічної нації в умовах сучасного українського суспільства вимагає суттєвої трансформації його економічного габітусу.

Ключові слова: економічна нація, людський капітал, економічна культура, економічний габітус, громадянське суспільство, освіта, соціальна ідентичність.

Аннотация

Глушко Т. П. Экономическая нация как производитель эффективной социальной идентичности. – Статья.

В статье предложен анализ концепта экономической нации в качестве равноценной альтернативы понятию политической нации. Автор обосновывает целесообразность оперирования таким концептом и предлагает собственное видение аспектов его реализации в социально-экономической практике. Утверждается, что становление экономической нации способствует полноценному включению общества в глобальную экономическую систему и формирует условия для эффективной социальной идентичности. Обосновано, что формирование экономической нации в условиях современного украинского общества требует существенной трансформации его экономического габитуса.

Ключевые слова: экономическая нация, человеческий капитал, экономическая культура, экономический габитус, гражданское общество, образование, социальная идентичность.

Summary

Glushko T. P. Economic nation as a producer of effective social identity. – Article.

The article offers an analysis of the economic nation concept as an equivalent alternative to the political nation. The author substantiates advisability of operating such a concept and offers its own vision of its implementation in socioeconomic practice. It is affirmed the formation of economic nation as a one that promotes society with its full integration into the global economic system and also creates conditions for effective social identity. The article proposes substantiated point of view about forming process of economic nation in modern Ukrainian society that requires essential transformation of its economic habitus.

Key words: economic nation, human capital, economic culture, economic habitus, civil society, education, social identity.